

KÜLFÖLDI IRODALOM.

Les grands écrivains français. Etudes sur la vie, les œuvres et l'influence des principaux auteurs de notre littérature : 1. Victor Cousin, par Jules Simon. — 2. Madame de Sévigné, par Gaston Boissier. — 3. Montesquieu, par Albert Sorel. — 4. George Sand, par E. Caro. — 5. Turgot, par Léon Say. — Paris, Hachette, 2 fros le volume.

A Hachette-czég évek óta foglalkozik a francia klasszikusok kritikai kiadásával. A *Les grands écrivains de la France* cz. nagyszerű vállalatban Corneille, Racine, Molière, Lafontaine, Mme de Sévigné, Retz, Saint Simon vaskos kötetekben, az összes kéziratok összehasonlításával, beható tanulmányokkal, külön szótárakkal részben már megjelentek, részben megjelenő félben vannak. E kiadások bevezetései azonban részint nagy terjedelmüknél fogva, részint a specialis kérdések tárgyalása miatt, nem igen forognak a nagy közönség kezén. E hiányon pótolni volt főczélja a fenn címzett vállalatnak, mely a művelt közönségnek érdekes olvasmány alakjában a tudomány mai színvonalán álló életrajzokat nyújt, melyeket Franciaország legfényesebb írói írnak. A vállalat élén Jusserand áll, a ki tán kevésbé ismeretes a külföldön, de itt mint jeles kritikus, különösen az angol irodalom terén, jó hírben áll. A múlt évben Guizot-t helyettesítette a modern irodalom tanszékén a Collège de France-on; de közben osztálytanácsos lett a külügyi miniszteriumban s elhagyta a tanári pályát. Eddig e csinosan kiállított és fényesen írt életrajzokból öt kötet jelent meg, melyeket ez alkalommal ismertetni szándékozunk; a továbbiakat (igérve van Racine Anatole Francetól, Boileau Brunetiéretől, Rousseau Cherbuliertől, De Maistre Melchior de Voguétől, Lamartine Pomairolstól, Balzac Bourgeltől, Musset Lemaitretől, Sainte-Beuve Tainetől, Guizot Monodtól stb.) megjelenésük alkalmával fogjuk bemutatni.

1. A nagy írók sorát *Victor Cousin* nyitja meg. Megérdemlik-e a Sorbonne híres tanárának, a volt közoktatásügyi miniszternek élete és iratai, hogy a nagy klasszikusok közt foglaljon helyet? Egykori tanítványa és helyettese, Jules Simon, azt hiszi, hogy igen. Cousin befolyása a francia szellemi és irodalmi életre sokkal nagyobb volt, mint irataiból következtethetni. Paul Janet nem rég egy vaskos kötetet szentelt neki, melynek egyes fejezetei a *Revue des deux mondes*-ban, melynek Cousin soká szellemi igazgatója volt, jelentek meg. Janet és J. Simon művei közt az a különbség van, hogy Janet főleg az eklektikus bölcsészszel foglalkozik, bonczolja tanát, tanítási módját, kimutatja, mily befolyással volt rá a német philosophia, s megjelöli a XIX.

század bölcsészeti áramlatában az általa kivított helyet. Jules Simon főleg az emberrel foglalkozik. Csak néhány lapot szentel a Cousin philosophiájának, mely különben eléggé ismeretes. Nem a modern bölcsezszekből merítette, mondja az író, hanem az alexandriai kor philosophusaiban találta; a lélektan a kiinduló pontja, az eklekticismus a módszere; főeszméi: egy szabad, belátó és személyes istenség mint ok és okozat; az erkölcsstan alapja a szabadság, tisztünk teljesítése a szabály, és a lélek halhatatlansága sanctiója; az emberiség történetének philosophiája a siker magasztalása, a politikai rendszerben egység a változatosságban. — Mindezt egyszerűen referálja a szerző, de ott, hol az emberről, a tanárról, a miniszterről van szó, a régi tanítványt halljuk, ki éles szemmel látja a nap hősének hibáit, gyengéit és finom ironiával jellemzi azokat. E tekintetben a harmadik fejezet (Le Régiment) valódi remekmű. Szegény viszonyokból látjuk Cousint felvergődni. Mint kis fiú, egy gazdag tanítványt társai ütlegei alól ment meg; az anya hálául a lycée Charlemagneba járattja és megfizeti tandíját. Itt a kis Cousin nemsokára az összes kitüntetések elnyeri; belép az Ecole normaleba s alig vizsgázott, már is előadásokat tart ugyanezen iskolában. Németországba utazik, majd a Sorbonneon tanít, a hol Villemainnel és Guizotval a híres triast képezi, mely talán nagyobb befolyással volt a nagy közönségre, mint a tanuló ifjúságra. A reakció megfosztja hivatalától, de a juliusi monarchia hivatalokkal halmozza el: a közoktatásügyi tanácsban az első helyet foglalja el; Thiers és Guizot egyebütt levén elfoglalva, ő igazgatja az Universitét. Mint miniszter valódi önkény-uralmat gyakorol. Jaj annak a philosophiai tanárnak, a ki materialistikus vagy egyéb tanokat akar hirdetni a lycéekben vagy a fakultásokban. Cousin mindenről értesül; a tanári kar legkisebb dolgozatait sem ignorálja; szívesen fogadja a tanárokat és különösen azt ajánlja nekik, hogy püspökeikkel jó lábon álljanak. Franck, a Collège de Francenak nem rég nyugalomba ment tanára, midőn a Journal des Savants-ban Jules Simon könyvét ismertette, az önkényes uralom e vádjá ellen védte Cousint. Azt meséli, hogy midőn ő, izraelita létére, a philosophia agregatioján átesett s a vidékre készült menni, Cousintól búcsút véve, ez azt kérdezte tőle: Ha ön előadásaiban arra a nagy történeti eseményre, melyet kereszténységnek neveznek, fog akadni, habozni fog-e kalapját levenni? Semmi esetre, uram, felelt Franck. S a tanuló nemsokára Párisba jött, a hol nagyobb hírre tett szert, mint a volt miniszter. A francia philosophiai oktatás ma nap spiritualista. A tanfelügyelők nem igen tűrnék, hogy a tanár a lycéekben a modern áramlatok tolmácsa legyen. Bátran előadhatja nézeteit, czáfolhatja az ellenvéleményeket, de tanítványaira nyomást nem gyakorolhat. A fakultásokban sem látják jó szemmel azokat, kik a régi módszertől távozni

akarnak, s nagy tusákba került, míg Ribot nem rég a Collège de Franceon az experimentalis psychologia tanárává lehetett.

Cousin mindenesetre nem volt igen tolerans, de inkább szép szóval, rábeszéléssel akarta magának az Universitét megnyerni, mint kényszerszabályokkal. Valóban nagyak akkor mutatkozott, midőn a Conseil royalban s a senatusban megtámadták a tanári kart. Az ez alkalomkor tartott beszédei valódi remekművek. A reakció mindig merészebb lett, de Cousin nem tágított; e harcz és tusa leírásának szentelte J. Simon a *Les batailles* cz. fejezetét. Midőn végre az Empire órája ütött és Falloux a hirhedt Enseignement libret, a klerikális oktatást, az Universitének versenytársul adta és mindennemű kedvezményekkel látta el, hogy a liberális eszméket elfojtsa, Cousin visszavonult, megtartotta lakását a Sorbonneon és könyvtárában, melyet végrendeletében a tanuló ifjuságnak ajándékozott, töltötte élte utolsó napjait. De még visszavonultságában is gyakran kérték tanácsát az Empire miniszterei, különösen Duruy, a kivel liberalisabb szellem jutott a kormányra.

J. Simon könyvének utolsó fejezete (*Les amours*) Cousin azon szépirodalmi műveivel foglalkozik, melyeket a bölcész a XVII. század híres asszonyairól írt. Taine ifjukurában hevesen kikelt Cousin ebbeli munkássága ellen, finom ironiájával azt mondván, hogy Cousin azt hitte magáról, hogy a nagy Condé sógora és La Rochefoucauld versenytársa. J. Simon e könyvekben csak nemes és magasztos eszméket és történeti tényeket talál. De daczára a nagy kritikai apparatusnak, daczára a számos okmányoknak: Cousin véleménye, mikor egy ily könyv írásához fogott, már eleve elfogult volt. Mindenki belátja manap, hogy Madame de Longueville nem más, mint az ember La Rochefoucauld elítélése, Madame de Sablé pedig az író La Rochefoucauld kigúnyolása.

A könyv utolsó lapjain az egykori tanítvány mintha a tárgyalás folyamában ejtett csipkedéseket feledtetni akarná, hatalmas vonásokban felidézi Cousin emlékét; újra a Sorbonneon, a miniszteriumban, az akadémiában látja és megadja e rendkívül tevékeny életpályának a megérdemlett dicséretet.

2. Gaston Boissier már *Cicero és barátai* cz. művében szentelt néhány lapot Mme de Sévignének. Ha levelekről van szó, az ó-korban Cicero, a francia irodalomban Mme de Sévigné neve jut eszünkbe. Hogy a latin irodalom tanára a Collège de Franceon most egy francia íróról szól, csak azoknak fog feltűnni, a kik azt hiszik, hogy Franciaországban is, mint másutt, a klasszikus philológiával foglalkozó tudós ell hanyagolhatja honi irodalmát. Franciaországban ez lehetetlen; már a középtanodai tanfolyamban a három klasszikus nyelv — francia, latin, görög — oly szoros kapcsolatban áll, hogy tanításuk az egyes

osztályokban rendszeresen ugyanegy tanár kezében van. Ha azután a fiatal bachelier az egyetemre megy és irodalmi tanulmányokra adja magát, akár ó-kori, akár modern nyelvekkel foglalkozzék, a francia irodalom mindig első helyen áll. Kilencz tizedrésze az elbukott tanár-jelölteknek nem latin, görög, német vagy angol nyelvbeli képzetlenségök miatt estek el, hanem mert francia értekezések nem felelt meg a stil igényeinek. A derék stilista mindig előnnyel bír, s még később is, ha egyetemi consursusokról van szó, a hol azt hinné az ember, hogy a mély tudomány, a lelkiismeretes kutatás van döntő befolyással a jelölt sorsára, épen az ellenkező esik meg néha: a fényes stil, a remek compositio inkább esik latba, mint a pongyola szerkezet, ha a dolgozat magában véve sok tudományról tanuskodik is. Latinista sok van olyan Franciaországban mint Boissier, de oly remek stilista nincs több; nevét mindenki ismeri, míg Benoît, Riemann. és Châtelain neveivel csak a szakférfi találkozik.

Mint *Cicero és barátai* cz. könyvében, e kis életrajzban is nemcsak Sévigné asszonynyal ismerkedünk meg, hanem a körrel, melyben élt, a férfakkal, kikkel társalkodott is. A kép annyival többet nyer, amennyivel jobban ismerjük a környezetet. Először is fiával, Károlylyal, és különösen leányával, Madame de Grignannel, kihez főleg intézi híres leveleit, ismerkedünk meg; Bussy-Rabutinnal, a rokonnal, ki Sévigné halála után oly nagyon szerelmes volt a fényes irónőbe s a ki a *Histoire amoureuse des Gaules* című félig regény, félig pasquille művében oly mesterien ecsetelte rokonának képét. A vonások nagyítvák és mégis mindenki felismerte a kor híres embereinek és asszonyainak belső viszonyait; az udvar megvolt sértve, Bussyt a Bastilleba vetették s azután jószágaira volt kényszerítve visszavonulni. Bussy után Madame de Lafayette és aztán, mint magától értetődik, La Rochefoucauld lép a színtérre. Boissiernek sem sikerült kideríteni, mikor kezdődött a szerelmes viszonyuk s mily természetű volt; ez nem is deríthető ki, mert az okmányok hiányzanak. E két komoly természet mellett Mr. és Madame Coulange-zsal ismerkedünk meg, kiknek élete víg és pajkos, de csak külsőleg; sohasem szerették egymást, s ha a világ előtt mindig megőrizték a decorumot, e házasság már a nemesi családok XVIII. századi ismert életmódjára emlékeztet. E kör tagjait rajzolja a mű első része *La femme*; a második két rész: *L'écrivain* és *l'oeuvre*, magával Sévigné asszonynyal, stíljével, leveleinek irodalmi becsével és az azokban kifejtett eszmékkal foglalkozik. Nisard azt vetette szemére Sévigné asszonynak, hogy levelei a précieuseök stíljét árulják el. Boissier sokkal behatóbban tanulmányozza ez irodalmi kincseket. Sévigné asszony alig volt tizenkilencz éves, mikor a hôtél Rambouillet fényes napjai megszűntek. Ha latin tanítói Ménage és Chapelain voltak is, nem kell

hinnünk, hogy Mme de Sévigné korlátolt eszű tanítványuk volt. Külömben e két férfiről több rosszat mondott a kor, mint tán megérdemelték. Ha a preciositás nyomát néhány levélben meg is találjuk, az, Boissier szerint, mindigtől függ, kihez intézi Mme de Sévigné levelét. Jól tudta, hogy nem őrzik meg mindig a titkot; így Bussy-Rabutin már első leveleit is mindenkinek mutogatta; ha tehát ily emberekhez ír, fényesebben öltözködik, mint ha leányához fordul, a kiről tudta, hogy a hozzá intézett levél senki másnak nem fog kezébe kerülni. S ezekben a levelekben hiába keresnök a précieuseök befolyását. Mind oly egyszerű, oly természetes, oly szellemes, hogy epistolák példaképeiül szolgálhatnak. A kor nagyon kedvező volt arra, hogy az emberek a szív titkait és ömlengéseit levelekben kifejezzék. A század regényeiben a levélforma gyakori: Balzac és Voiture is ezt a formát választották eszméik tolmácsolására. De mily különbség e cziczomázott leírások és a Sévigné levelei között! Mikor Voiture leveleit olvasták, mindenki tudta, hogy egy szó sem igaz abból, a mit szeretett kedvesének írt; de mikor Bussy-Rabutin halála után Sévigné asszony hozzá intézett leveleit kiadták, Bayle azonnal kijelentette, hogy e nő az első helyet érdemli meg korának híres asszonyai közt, és a különféle *Ratio conscribendae epistolae* cz. tankönyvekben azonnal példaképül ajánlották. Mert e levelek valódi társalgások, s mint ilyenek változatosak; az írónő nem dolgozik bizonyos terv szerint; képzelő tehetsége vezeti a mindennapi események tömkelegén át, válogat, elejti a mellékest, és mindenütti hű és eleven. Példákat idézni lehetetlen; minden lapon talál az ember. Turenne halála, a reimsi érsek visszajövetele Saint-Germainból, La Fare és Mme de la Sablière esete, a nagy Condé megjelenése Conti esküvőjén és még számtalan rajz oly élethű, hogy azonnal emlékezetünkbe vésődnek. Külső benyomások sokszor hatottak rá, s ép ebben ismeri fel Boissier az író asszony báját és kedvességét. Másoknak eszméit híven visszaadni s nem teremteni, de úgy módosítani, hogy az eszme finomabb, gyengédebb és női élénkséggel gazdagabb lesz, ez az írónő példaképe, s ebben senki sem multa felül Sévigné asszonyt. *Ne rien inventer*, ez volt jelszava, s ha huszonöt éven át leányát mind arról, a mi Versaillesban és Párisban történt, jobban értesítette, mint bármely ujság tehetette volna, ha leveleiben a korszak nagy embereinek kis oldalait látjuk, ha egy nemesi család vidéki élete oly élénk színekben tűnik élénk, ezt főleg e jelszónak köszönheti.

Sévigné asszonyról mint a női tanítás és képzés egyik nagy mesteréről Boissier nem szól, valószínűleg mert nem rég Gréard, az új akadémikus és a párisi tankerület rektora, eléggé jellemezte ez oldalról.

Lorient, április hóban, 1888.

(Vége következik.)

Dr. KONT IGNÁCZ.